

ΣΥΝΟΡΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΔΙΑΣΠΟΡΕΣ

Επιμελητές

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ
ΕΛΕΝΗ ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ
ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ

 UNIVERSITY STUDIO PRESS

ΣΥΝΟΡΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΔΙΑΣΠΟΡΕΣ

Επιμελητές

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ
ΕΛΕΝΗ ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ
ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ

Γλωσσική-Φιλολογική Επιμέλεια
Ίλια Παπαστάθη – Νικολέττα Σίμωνος

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	9
----------------	---

ΟΡΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Αλέξανδρος-Φ. Λαγόπουλος Η σημειωτική των ορίων και η διγλωσσία του μεταδομισμού	19
<i>Rea Walden</i> In between and outside: deconstruction and the epistemological limits of semiotics	43

ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Κάριν Μπόκλουντ-Λαγοπούλου Τα περιθώρια των χειρογράφων	55
Απόστολος Μπενάτσης Κοινωνική συμπεριφορά και ταυτότητες στη νεοελληνική λογοτεχνία ..	71
Μαρίτα Παπαρούση Ξένες γυναίκες, Έλληνες άνδρες: αναζητώντας τα όρια του άλλου στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία	89
Συμεών Δεγερμεντζίδης Ιδεολογικές συνδηλώσεις και συστήματα αξιών στα Μερόνυχτα Φραγκφούρτης του Αντώνη Σουρούνη	105
Μάρθα Κίσκιρα-Soderquist Ο εαυτός και ο άλλος: Η σύλληψη του μυθιστορηματικού προσώπου στην πεζογραφία του Γ. Χειμωνά	117

Πέγκυ Καρπούζου

Μορφές μετα-ανθρώπινης σωματοποίησης στο ελληνικό διήγημα επιστημονικής φαντασίας 131

ΑΠΟ ΜΙΑ ΓΛΩΣΣΑ ΣΕ ΑΛΛΗ

Ιωάννης Λαζαράτος

Διασημειωτική μετάφραση; Μεταφρασσιμότητα και όρια των σημειωτικών συστημάτων της τέχνης 153

Ανθή Βηδενμάιερ

Τα όρια της μετάφρασης σε μια εποχή κατάργησης των ορίων 167

Ευάγγελος Κουρδής

Η σημειωτική διάσταση στη μετάφραση και αποκωδικοποίηση τίτλων άρθρων του ελληνικού τύπου στη γαλλική γλώσσα 183

ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Ελένη Στεφάνου

Αναγνώσεις μουσειακών εκθέσεων και εθνική ταυτότητα: σημειωτική ανάλυση 209

Κώστας Κασβίκης

Σημεία και όρια της ελληνικότητας σε παιδικές ιστορίες για μουσεία 221

Ιφιγένεια Βαμβακίδου, Νεκταρία Δασκαλάκη, Παρασκευή Γκόλια, Στέλλα Κασίδου, Μαρία Κεραμυδά, Σόνια Παναγιωτίδου, Λίνα Βαλσαμίδου
Αναπαραστάσεις της γυναίκας ηρώιδας και όρια στην παιδική ζωγραφική 237

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ

Παύλος Κάβουρας

Αλληγορίες της νοσταλγίας: μουσική, παράδοση και νεωτερικότητα στη μεσογειακή περιφέρεια 263

Αναστασία Στάμου & Κωνσταντίνος Ντίνας	
Γλώσσα και τοπικότητες: Η αναπαράσταση γεωγραφικών ποικιλιών στην ελληνική τηλεόραση	289

ΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ

Λία Γυιόκα	
Bio-Art»: Μια ακόμη χαμένη ευκαιρία (με αφορμή την έκθεση In Vivo In Vitro, 2006)	309
Νίκος Κόντος	
Το ρητορικό φανταστικό στις διαφημίσεις	327
Ευάγγελος Συρόπουλος	
Επανάσταση στην ποπ κουλτούρα: η Madonna και η (απο)μυθοποίηση της θηλυκότητας ως ερωτικό θέαμα	347
Δέσποινα Κακλαμανίδου	
Το ελληνικό «αμερικάνικο» όνειρο: η σημειολογία της ελληνικής ρομαντι- κής κομεντί	357
Μιχάλης Κοκκώνης	
Το κινηματογραφικό καρέ ως σημασιολογικό και πραγματολογικό όριο μέσα από νέες τάσεις της γνωσιακής σημειωτικής του κινηματο- γράφου	375

ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Γρηγόρης Πασχαλίδης	
Γέφυρες, πόρτες, παράθυρα. Οι μεταφορικές βάσεις και υπερβάσεις των συνόρων	429
Βασίλης Δαλκαβούκης	
Εικονοστάσια και κρήνες: Αναζητώντας τα όρια της αμφισημίας και της πολυπολιτισμικότητας σ' έναν επαρχιακό δρόμο της Θράκης ..	483

Χαρίκλεια Παντελίδου & Κυριακή Τσουκαλά	
Τα όρια στις gated communities: άμυνα κατά παντός επικινδύνου	501
Κυριακή Τσουκαλά	
Πεδίο πληροφοριών και πολυπλοκότητα στη σύγχρονη αρχιτεκτονική: από την «ταυτότητα» στην «απροσδιοριστία» του χώρου	521
Γεώργιος Σιδηρόπουλος	
Σημειολογική απόδοση των γεωγραφικών ορίων στο χρόνο	535
Μέλιννα Καμινάρη	
Στα όρια των αρχαιολογικών χώρων Αθήνας και Ελευσίνας	557

Γλώσσα και τοπικότητες: η αναπαράσταση γεωγραφικών ποικιλιών στην ελληνική τηλεόραση

Αναστασία Γ. Στάμου & Κωνσταντίνος Δ. Ντίνας

Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Το φαινόμενο του μη ακροαματικού σχεδιασμού στα ΜΜΕ

Οι ομιλητές τείνουν να «σχεδιάζουν» (Bell 1984: μοντέλο του ακροαματικού σχεδιασμού) ή να «συγκλίνουν» (Giles & Smith 1979: θεωρία της ομιλιακής προσαρμογής) το λόγο τους προς τους συνομιλητές τους. Με αυτόν τον τρόπο, οι χρήστες της γλώσσας δείχνουν πως ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της περίπτωσης και τις επικοινωνιακές ανάγκες των συνομιλητών τους. Υπάρχουν, ωστόσο, περιπτώσεις απόκλισης από τη γλωσσική ποικιλία που είναι κατάλληλη για τον αποδέκτη τους, καθώς οι ομιλητές προσανατολίζονται προς τον γλωσσικό κώδικα μιας τρίτης πλευράς/κοινωνικής ομάδας. Με άλλα λόγια, οι ομιλητές υιοθετούν τη φωνή μιας απύσας κοινωνικής ομάδας στην οποία μπορεί να ανήκουν (αλλά να αποτελούν τα μοναδικά μέλη της στη συγκεκριμένη περίπτωση) ή όχι. Στη δεύτερη περίπτωση οι ομιλητές οικειοποιούνται τον γλωσσικό κώδικα μιας άλλης κοινωνικής ομάδας. Εκ πρώτης όψεως αυτή η γλωσσική συμπεριφορά φαίνεται να παραβιάζει τους κανόνες της αποτελεσματικής επικοινωνίας οδηγώντας στην ασυνεννοησία εφόσον χρησιμοποιείται μια γλωσσική ποικιλία η οποία δεν είναι οικεία στον δέκτη. Στις περισσότερες περιπτώσεις, όμως, αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι το ίδιο το νόημα αλλά η κοινωνική ομάδα που χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία και στην οποία γίνεται επίκληση από τον ομιλητή. Αυτή η υφολογική στρατηγική είναι γνωστή ως μη ακροαματικός σχεδιασμός (μτφρ. από τον Χατζησαββίδη (1999) του όρου του Bell (1984) *referee design*) και αποτελεί μια δημιουργική χρήση της γλώσσας, κατά την οποία οι ομιλητές αξιοποιούν τους κοινωνιογλωσσικούς πόρους της γλωσσικής

τους κοινότητας για να επιτύχουν κάποιο ρητορικό αποτέλεσμα.

Ο μη ακροαματικός σχεδιασμός χρησιμοποιείται πολύ συχνά στα ΜΜΕ, μέσω του οποίου υιοθετείται η φωνή μιας ομάδας που αποκλίνει από το γλωσσικό αίσθημα/πρότυπο του «μέσου τηλεθεατή» (για μια τυπολογία των περιπτώσεων χρήσης του μη ακροαματικού σχεδιασμού στα ΜΜΕ, βλέπε Androutsopoulos 2010). Η σχετική έρευνα έχει εστιάσει στη χρήση του μη ακροαματικού σχεδιασμού στις τηλεοπτικές διαφημίσεις (π.χ. Bell 1992· Lee 2006· Piller 2001) και λιγότερο σε κινηματογραφικές ταινίες ή τηλεοπτικές σειρές (Dhoest 2004· Geeraerts 2001· Marriott 1997). Αν και ο μη ακροαματικός σχεδιασμός χρησιμοποιείται για το επικοινωνιακό αποτέλεσμα που κομίζει το μήνυμα (δηλ. για την κοινωνική ομάδα στην οποία γίνεται επίκληση) παρά για το ίδιο το αντικείμενο αναφοράς του μηνύματος, αυτό ισχύει περισσότερο για τις διαφημίσεις. Αντίθετα, στις ταινίες και τα σήριαλ το ενδιαφέρον εντοπίζεται και στην αναφορική σημασία του μηνύματος ώστε οι θεατές να παρακολουθήσουν την πλοκή. Έτσι, οι γλωσσικοί κώδικες που αναφέρονται στις διαφημίσεις τείνουν να έχουν μεγάλη δομική απόκλιση από το γλωσσικό αίσθημα του δέκτη και αφορούν κυρίως διεθνείς γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά). Αυτές οι γλώσσες συνήθως συνδέονται με συγκεκριμένα προϊόντα, ώστε να συνδηλώσουν συγκεκριμένες αξίες (π.χ. οι κολόνιες συνδέονται με τα γαλλικά). Με άλλα λόγια, οι επιλεγόμενοι γλωσσικοί κώδικες στις διαφημίσεις αποτελούν προϊόν εμπορικής εκμετάλλευσης. Αντίθετα, οι γλωσσικοί κώδικες που αναφέρονται σε ταινίες και σήριαλ είναι συνήθως πιο οικείοι στον θεατή και αφορούν γεωγραφικές ή κοινωνικές ποικιλίες μιας γλώσσας. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο μη ακροαματικός σχεδιασμός επιχειρεί να προσδώσει αυθεντικότητα και ρεαλισμό στην απεικόνιση μιας συγκεκριμένης κοινωνίας ή εποχής αλλά και να τονίσει τις γεωγραφικές ή/και κοινωνικές διαφορές συγκεκριμένων χαρακτήρων (που μιλούν αυτούς τους αποκλίνοντες από το γλωσσικό πρότυπο του μέσου τηλεθεατή κώδικες) σε αντίθεση με τους υπόλοιπους χαρακτήρες (που μιλούν τη γλωσσική ποικιλία η οποία συγκλίνει με το γλωσσικό πρότυπο των περισσότερων τηλεθεατών).

Ο ρόλος της τηλεόρασης στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας

Η τηλεόραση θεωρείται σημαντικό μέσο συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας. Από πολλούς περιγράφεται ως πεδίο παραγωγής της

συλλογικής μνήμης, κοινών εικόνων και εμπειριών οι οποίες ενώνουν τηλεθεατές που προέρχονται από διαφορετικά περιβάλλοντα (π.χ. Abercrombie 1997· Hirsch 1982· Van den Bulck 2001). Από αυτή την οπτική, η εθνική ταυτότητα δεν αντιμετωπίζεται ως μια σταθερή και δεδομένη έννοια αλλά ως μια κοινωνική κατασκευή η οποία αποτελεί το προϊόν τηλεοπτικών και άλλων κειμενικών αναπαραστάσεων. Σύμφωνα με τον Hall (1992: 293) «οι εθνικοί πολιτισμοί κατασκευάζουν ταυτότητες παράγοντας νοήματα σχετικά με το 'έθνος' με το οποίο μπορούμε να ταυτιστούμε». Έτσι, παρά την ετερογένεια που χαρακτηρίζει ένα έθνος, η τηλεόραση έχει την τάση να χειρίζεται αυτή την ποικιλότητα με τρόπο που να επιβεβαιώνεται η ομοιογένεια και η εθνική ενότητα (π.χ. ποιες κοινωνικές ομάδες ανήκουν σε «Εμάς» και ποιες στους «Άλλους»).

Ως μέσο έκφρασης της (εθνικής) ταυτότητας, η γλώσσα που χρησιμοποιείται στην τηλεόραση μπορεί να συμβάλει στη συγκρότηση της εθνικής ενότητας.¹ Για παράδειγμα, η χρήση μιας εθνικής γλώσσας μπορεί να προσδώσει σε ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα «εθνικό» χαρακτήρα. Από την άλλη πλευρά, η τηλεοπτική αναπαράσταση διαφόρων γλωσσικών κωδίκων μέσω του μη ακροαματικού σχεδιασμού διαμορφώνει συγκεκριμένες εικόνες και αντιλήψεις για αυτούς τους γλωσσικούς κώδικες, μέσω των οποίων επίσης συγκροτείται η εθνική ταυτότητα του τηλεθεατή. Στην περίπτωση των διαφημίσεων η αναπαράσταση διεθνών γλωσσών διαμορφώνει συγκεκριμένα στερεότυπα για τον ξένο και τον εθνικό «άλλο». Στις ταινίες και τις τηλεοπτικές σειρές η αναπαράσταση γεωγραφικών και κοινωνικών ποικιλιών μιας γλώσσας δημιουργεί στερεότυπα σε σχέση με κάποιες συγκεκριμένες τοπικότητες και κοινωνικές ομάδες, οικοδομώντας μια συγκεκριμένη εκδοχή για την εθνική ή κοινωνική ταυτότητα του δέκτη.

Στην παρούσα εργασία εξετάζουμε τον τρόπο αναπαράστασης γεωγραφικών ποικιλιών της ελληνικής σε τηλεοπτικές σειρές. Στόχος είναι η διερεύνηση της εικόνας για τη γεωγραφική ποικιλότητα και για συγκεκριμένες γεωγραφικές ποικιλίες οι οποίες προβάλλονται μέσω του μη ακροαματικού σχεδιασμού, ώστε να διαπιστώσουμε τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί αυτό το φαινόμενο στην ελληνική τη-

¹ Αυτό συνέβη κυρίως στα ΜΜΕ του 19^{ου} αιώνα, τα οποία συνέβαλαν στη συγκρότηση των εθνών-κρατών προβάλλοντας τις πρότυπες ποικιλίες των νεοσύστατων ευρωπαϊκών κρατών.

λεόραση σε σχέση με τη συγκρότηση της νεοελληνικής ταυτότητας. Έναυσμα για αυτή τη μελέτη αποτέλεσε το γεγονός ότι παρατηρήθηκε ένα αυξημένο ενδιαφέρον στην ελληνική τηλεόραση για τις γεωγραφικές ποικιλίες. Είναι ενδεικτικό ότι την τηλεοπτική χρονιά 2006-2007, όπου τοποθετείται η παρούσα έρευνα, υπήρχαν έξι διαφορετικές τηλεοπτικές σειρές στις οποίες γινόταν χρήση κάποιας γεωγραφικής ποικιλίας. Με εξαίρεση ορισμένες ελληνικές ταινίες της δεκαετίας του 1950 και 1960, στις οποίες οι γεωγραφικές ποικιλίες χρησιμοποιούνταν για την απεικόνιση του χωριάτη και του αγρότη (ο ηθοποιός Κώστας Χατζηχρήστος αποτελεί μια εμβληματική φιγούρα εκείνης της εποχής), αυτού του είδους ο μη ακροαματικός σχεδιασμός (σε αντίθεση με τις κοινωνικές ποικιλίες όπως π.χ. τα «μάγκικα») δεν αποτελούσε μέχρι σήμερα τυπικό χαρακτηριστικό των ελληνικών ΜΜΕ (Georgakopoulou 2000). Η κοινωνική διγλωσσία μεταξύ «δημοτικής» (χαμηλή ποικιλία) και «καθαρεύουσας» (υψηλή ποικιλία) που κυριαρχούσε στην Ελλάδα μέχρι το 1976 δημιούργησε μια ιδιαίτερα αυστηρή και άκαμπτη εκδοχή γλωσσικού προτύπου. Στο πλαίσιο αυτής της κυρίαρχης γλωσσικής ιδεολογίας περί της μίας και ομοιογενούς γλωσσικής κοινότητας η γλωσσική πολυμορφία και ετερογένεια θεωρούνταν παρέκκλιση από το γλωσσικό πρότυπο (Χριστίδης 2001). Έτσι, οι μη πρότυπες γλωσσικές ποικιλίες χρησιμοποιούνταν στις ελληνικές ταινίες της δεκαετίας του 1950 και 1960 κυρίως ως πηγή γέλιου, οδηγώντας στον κοινωνικό στιγματισμό τους (Georgakopoulou 2000)². Η εργασία του Κουρδή (2004) έδειξε ότι μια παρόμοια πρακτική στιγματισμού της γεωγραφικής ποικιλότητας εξακολουθεί να υιοθετείται από την ελληνική τηλεόραση. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διαπιστώσει αν αυτό το ξαφνικό ενδιαφέρον για τις γεωγραφικές ποικιλίες στην ελληνική τηλεόραση ανατρέπει ή όχι αυτή την κυρίαρχη γλωσσική ιδεολογία.

Οι υπό μελέτη τηλεοπτικές σειρές

Οι τηλεοπτικές σειρές που αναλύθηκαν ήταν οι εξής: *Παρά πέντε* (βορειοελλαδίτικη ποικιλία), *Της αγάπης μαχαιριά* (κρητική ποικιλία)

² Είναι ενδιαφέρον ότι σε μια άλλη διγλωσσική κοινότητα, αυτή της Κύπρου, η κυπριακή διάλεκτος (χαμηλή ποικιλία) χρησιμοποιείται επίσης σε κωμικό συμφοραστικό πλαίσιο από τα κυπριακά ΜΜΕ (Pavlou 2004).

λία), *Τύχη βουνό* (ποντιακή ποικιλία), *Η ώρα η καλή* (πολίτικη ποικιλία), *Επτά θανάσιμες πεθερές* (επεισόδια με τη «βλάχα πεθερά», «βλάχικα»), *Καθρέφτη καθρεφτάκι μου* (βορειοελλαδίτικη ποικιλία)³. Όλες οι σειρές αναφέρονταν στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και –με εξαίρεση τη σειρά *Της αγάπης μαχαιριά*– ήταν κωμωδίες. Το φαινόμενο της γεωγραφικής ποικιλότητας δεν κατείχε την ίδια θέση σε όλες τις υπό μελέτη τηλεοπτικές σειρές. Στις σειρές *Της αγάπης μαχαιριά*, *Τύχη βουνό* και *Επτά θανάσιμες πεθερές* η προβαλλόμενη γεωγραφική ποικιλία χρησιμοποιούνταν από τους μισούς τουλάχιστον τηλεοπτικούς χαρακτήρες. Αντίθετα, στο *Παρά πέντε*, στο *Η ώρα η καλή* και στο *Καθρέφτη καθρεφτάκι μου* η χρήση της γεωγραφικής ποικιλίας επικεντρωνόταν σε δύο τρεις χαρακτήρες (π.χ. η πολιτίσσα γιαγιά Πίτσα και η φίλη της Σουλτάνα στο *Η ώρα η καλή*). Έτσι, στην πρώτη κατηγορία σειρών η χρήση της γεωγραφικής ποικιλίας παρουσιαζόταν συνήθως ως ενδο-ομαδική –τουλάχιστον για το μυθοπλαστικό συμφραστικό πλαίσιο–, ενώ στη δεύτερη κατηγορία σειρών η χρήση παρουσιαζόταν κυρίως ως εξω-ομαδική. Επίσης, εκτός από το *Της αγάπης μαχαιριά* που η πλοκή εκτυλλισσόταν στην Κρήτη, η υπόθεση των υπόλοιπων σειρών τοποθετούνταν μόνο ή κυρίως στην Αθήνα, δηλαδή μακριά από το φυσικό χώρο χρήσης των τοπικών διαλέκτων. Η έρευνα εστίασε σε κοινωνιογλωσσολογικές, γλωσσολογικές και σημειωτικές πτυχές της τηλεοπτικής αναπαράστασης των γεωγραφικών ποικιλιών.

Ανάλυση

Κοινωνιογλωσσολογικές όψεις της αναπαράστασης των γεωγραφικών ποικιλιών

Κοινωνιοοικονομικό προφίλ των ομιλητών γεωγραφικών ποικιλιών. Το κοινωνιοοικονομικό υπόβαθρο των τηλεοπτικών χαρακτήρων που προέρχονται από την περιοχή στην οποία μιλιέται η γεωγραφική ποικιλία δεν καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από το αν οι χαρακτήρες αυ-

³ Τα «βλάχικα» αφορούν ένα απροσδιόριστο γλωσσολογικά μόρφωμα (βλέπε και παρακάτω) που συνδηλώνει στερεοτυπικά τον «χωριάτη», τον «βλάχο» και τον «επαρχιώτη» (γι' αυτό είναι και μέσα σε εισαγωγικά) και όχι τη βλάχικη ή κουτσοβλάχικη ποικιλία.

τοί μιλούσαν τη γεωγραφική ποικιλία ή μόνο την πρότυπη⁴. Αυτοί οι άνθρωποι ήταν κυρίως άνδρες (π.χ. στο *Της αγάπης μαχαϊριά*), όχι ιδιαίτερα μεγάλης ηλικίας (< 65) και συνδέονταν κυρίως με την αγροτική ζωή (*Της αγάπης μαχαϊριά*, *Επτά θανάσιμες πεθερές*) ή ήταν μικροαστοί (π.χ. *Καθρέφτη καθρεφτάκι μου*, *Τύχη βουνό*) (Πίνακας 1). Παρατηρήθηκαν, ωστόσο, και διαφορές μεταξύ των ομιλητών των γεωγραφικών ποικιλιών και της πρότυπης ποικιλίας. Έτσι, υπήρχαν

Πίνακας 1: Το κοινωνικοοικονομικό προφίλ των τηλεοπτικών χαρακτήρων

<i>Κοινωνικοοικονομικό προφίλ</i>	<i>Ομιλητές γεωγραφικών ποικιλιών</i>	<i>Ομιλητές πρότυπης ποικιλίας</i>
<i>Φύλο</i>		
Άνδρας	58,3%	57,9%
Γυναίκα	41,7%	42,1%
Σύνολο	100,0%	100,0%
<i>Ηλικία</i>		
20-35	36,1%	36,8%
35-50	19,4%	39,5%
50-65	41,7%	21,1%
65 >	2,8%	2,6%
Σύνολο	100,0%	100,0%
<i>Απασχόληση</i>		
Αγρότης	36,1%	23,7%
Νοικοκυρά	19,4%	15,8%
Υπάλληλος/υπηρέτρια	11,1%	5,3%
Καταστηματάρχης	8,3%	5,3%
Γιατρός/πολιτικός/ καλλιτέχνης	5,6%	21,1%
Ιερέας/αστυνομικός	11,1%	10,5%
Μη προσδιορισμένο	8,3%	18,4%
Σύνολο	100,0%	100,0%

⁴ Όταν στο άρθρο αναφερόμαστε σε χρήση γεωγραφικών ποικιλιών εννοούμε εκείνη τη γλωσσική συμπεριφορά η οποία περιλαμβάνει τουλάχιστον κάποιο γλωσσικό δείκτη μιας γεωγραφικής ποικιλίας. Το αν μια γεωγραφική ποικιλία αναπαραστάθηκε με πολλούς ή λίγους γλωσσικούς δείκτες αναλύεται στη γλωσσολογική ανάλυση παρακάτω.

περισσότερα άτομα μεταξύ 50-65 χρονών ανάμεσα στους ομιλητές των γεωγραφικών ποικιλιών και περισσότερα άτομα μεταξύ 35-50 ανάμεσα στους αποκλειστικούς χρήστες της πρότυπης ποικιλίας. Επίσης, οι ομιλητές των γεωγραφικών ποικιλιών ήταν λιγότερο μορφωμένοι ή έκαναν χαμηλότερου κύρους εργασίες (υπάλληλοι-υπηρέτριες) σε σχέση με αυτούς της πρότυπης ποικιλίας (γιατροί, πολιτικοί). Αυτές οι διαφορές συμπίπτουν με τα πορίσματα της κοινωνιογλωσσολογίας, σύμφωνα με τα οποία η χρήση των γεωγραφικών ποικιλιών συνδέεται συστηματικά με ηλικιωμένα άτομα χαμηλής μόρφωσης, ενώ η πρότυπη ποικιλία αξιοποιείται ως μέσο κοινωνικής κινητικότητας, και επομένως χρησιμοποιείται από το πιο ενεργό τμήμα του πληθυσμού στον κοινωνικοοικονομικό τομέα καθώς και από ανθρώπους με υψηλό μορφωτικό επίπεδο (π.χ. Αρχάκης & Κονδύλη 2002).

Συχνότητα χρήσης των γεωγραφικών ποικιλιών. Οι ομιλητές χρησιμοποιούσαν τις γεωγραφικές ποικιλίες στις μισές από τις σκηνές στις οποίες εμφανίστηκαν⁵. Δύο εξαιρέσεις σημειώθηκαν: στο *Επτά θανάσιμες πεθερές* οι ομιλητές χρησιμοποιούσαν τη γεωγραφική ποικιλία σχεδόν στο σύνολο των σκηνών (98,1%) στις οποίες έπαιζαν, ενώ στο *Παρά πέντε* η Ζουμπουλία παρουσιάστηκε ως σποραδική ομιλήτρια της γεωγραφικής ποικιλίας (14,3%). Επομένως, η γεωγραφική προέλευση απεικονίστηκε γενικά ως ρευστό παρά ως σταθερό στοιχείο της ταυτότητας των ομιλητών, οι οποίοι επιδίδονταν σε συχνές εναλλαγές μεταξύ της πρότυπης και της μη πρότυπης ποικιλίας. Αυτό συμφωνεί και πάλι με τις σύγχρονες κοινωνιογλωσσολογικές έρευνες οι οποίες δείχνουν ότι οι ομιλητές διαπραγματεύονται και ανακατασκευάζουν την ταυτότητά τους κατά τη χρήση του λόγου (π.χ. De Fina 2003· Schiffrin 1996).

Περίσταση χρήσης των γεωγραφικών ποικιλιών. Από μια κοινωνιογλωσσολογική σκοπιά, η επιλογή των ομιλητών μεταξύ της πρότυπης και μιας μη πρότυπης ποικιλίας δεν εξαρτάται μόνο από το κοινω-

⁵ Εδώ συμπεριλήφθηκαν περιπτώσεις τόσο καταστασιακής (δηλ. χρήση των γεωγραφικών ποικιλιών σε όλη τη σκηνή) όσο και συνομιλιακής εναλλαγής κωδίκων (δηλ. χρήση και της γεωγραφικής και της πρότυπης ποικιλίας στην ίδια σκηνή) (Gumperz, 1982). Εφόσον οι γεωγραφικές ποικιλίες αναπαραστάθηκαν με τη χρήση περιορισμένων στερεοτυπικών γλωσσικών δεικτών, όπως θα δούμε παρακάτω, συναντήσαμε μόνο περιπτώσεις συνομιλιακής εναλλαγής κωδίκων στα δεδομένα.

νικοοικονομικό τους υπόβαθρο αλλά και από τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε επικοινωνιακής περίπτωσης (δηλ. θέμα, σχέση συμμετεχόντων, στόχος επικοινωνίας κτλ.) στην οποία εμπλέκονται γλωσσικά (πρβ. Gumperz 1982· Saville-Troike 1982). Έτσι, η χρήση της πρότυπης ποικιλίας συνδέεται τυπικά με επίσημες περιστάσεις επικοινωνίας και με συμφραστικά περιβάλλοντα τα οποία έχουν ως στόχο τη μετάδοση πληροφοριών. Αντίθετα, η χρήση γλωσσικών κωδίκων που είναι πιο οικείοι στον ομιλητή, όπως συμβαίνει με τις γεωγραφικές ποικιλίες, συνδέεται κυρίως με ανεπίσημες περιστάσεις και με περιβάλλοντα στα οποία υπάρχει συναισθηματική εμπλοκή του ομιλητή (π.χ. είναι συγκινημένος, θυμωμένος κ.ά.) ή επιχειρείται η πρόκληση ενός ρητορικού αποτελέσματος (π.χ. να δοθεί έμφαση, να εκφραστεί ειρωνεία κ.ά.). Για τους στόχους της εργασίας έγινε μια αδρή διάκριση μεταξύ επίσημης (π.χ. τηλεφωνική συνδιάλεξη με το γραφείο) και ανεπίσημης (π.χ. συνομιλία με φίλους) περίπτωσης επικοινωνίας καθώς και μεταξύ πληροφοριακού (π.χ. περιγραφή του τι έγινε στη δουλειά), συναισθηματικού (π.χ. ομιλία για τα βάσανα της οικογένειας) και ρητορικού (π.χ. αποδοκιμασία της ενδυμασίας της κόρης) επικοινωνιακού στόχου, ώστε να διαπιστώσουμε αν η εναλλαγή μεταξύ γεωγραφικής και πρότυπης ποικιλίας αναπαραστάθηκε ως δικαιολογημένη ή αυθαίρετη επιλογή από την πλευρά του ομιλητή.

Τόσο η γεωγραφική (94,2%) όσο και η πρότυπη ποικιλία (85,6%) συνδέθηκαν κυρίως με ανεπίσημες περιστάσεις επικοινωνίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι τηλεοπτικοί αυτοί χαρακτήρες παρουσιάζονταν ως μικροαστοί ή συνδέονταν με την αγροτική ζωή και επομένως είχαν πρόσβαση κυρίως σε ανεπίσημα καταστασιακά περιβάλλοντα. Στις ελάχιστες περιπτώσεις όπου συμμετείχαν σε μια επίσημη περίπτωση υιοθέτησαν την πρότυπη ποικιλία στις περισσότερες τηλεοπτικές σειρές (π.χ. αστυνομική ανάκριση στο *Παρά πέντε*). Από την άλλη πλευρά, στις περισσότερες τηλεοπτικές σειρές η πρότυπη ποικιλία συνδέθηκε κυρίως ή αποκλειστικά με πληροφοριακό επικοινωνιακό στόχο (π.χ. ερώτηση σε περαστικό για έναν δρόμο στο *Επτά θανάσιμες πεθερές*), ενώ οι γεωγραφικές ποικιλίες με οποιοδήποτε επικοινωνιακό στόχο (π.χ. στο *Καθρέφτη καθρεφτάκι μου* κατά τη συναισθηματική φόρτιση της Θεσσαλονικιάς μάνας, που είναι παθολογικά δεμένη με τον γιο της και τον συναντά στην Αθήνα όπου δουλεύει, παρεισφρέουν στο λόγο της βορειοελλαδίτικα διαλεκτικά στοιχεία, ενώ

όταν ο αστυνομικός στο *Της αγάπης μαχαιριά* συμβουλεύει τον Σήφη (Κώστα Σόμμερ) να προσέχει τους άνδρες της οικογένειας με την οποία η δική του οικογένεια βρίσκεται σε βεντέτα κάνει ρητορική χρήση του λόγου αντλώντας στοιχεία από την κρητική ποικιλία).

Γλωσσολογικές όψεις της αναπαράστασης των γεωγραφικών ποικιλιών

Εκτός από τη σειρά *Επτά θανάσιμες πεθερές*, στην οποία η προβαλλόμενη ποικιλία δεν ήταν ένα σαφώς καθορισμένο γλωσσολογικά γλωσσικό μόρφωμα αλλά ένας στερεοτυπικός τρόπος συνδήλωσης του Έλληνα «χωριάτη» ή «βλάχου», στις υπόλοιπες σειρές οι προβαλλόμενοι γλωσσικοί κώδικες αντιστοιχούσαν σε μια συγκεκριμένη γλωσσική πραγματικότητα. Οι περισσότερες αναπαριστώμενες γλωσσικές ποικιλίες μιλιούνται στη Βόρεια Ελλάδα (βορειοελλαδίτικη ποικιλία) ή κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα (πολίτικη ποικιλία, ποντιακή ποικιλία). Η μοναδική εξαίρεση γεωγραφικής ποικιλίας από τη Νότια Ελλάδα ήταν η αναπαράσταση της κρητικής ποικιλίας στη σειρά *Της αγάπης μαχαιριά*.

Στις περισσότερες σειρές η αναφορά στη γεωγραφική ποικιλία γινόταν μέσω περιορισμένων και ευρύτερα γνωστών γλωσσικών δεικτών, ώστε να είναι κοντά στο γλωσσικό αίσθημα των τηλεθεατών. Η μόνη εξαίρεση ήταν η σειρά *Τύχη βουνό*, όπου η αναφορά στην ποντιακή ποικιλία γινόταν βάσει αρκετών δεικτών, με αποτέλεσμα σε κάποια σημεία να χρησιμοποιούνται και υπότιτλοι, ώστε να υπάρχει κατανόηση από τον τηλεθεατή-ομιλητή της πρότυπης. Σύμφωνα με τον Bell (1992), η εστίαση σε συγκεκριμένους γλωσσικούς δείκτες δεν δημιουργεί επικοινωνιακά κενά για τον μη εξοικειωμένο με τη συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία τηλεθεατή αλλά και μια στερεοτυπική εικόνα για αυτή την ποικιλία.

Οι πιο συχνοί γλωσσικοί δείκτες για την αναπαράσταση των γεωγραφικών ποικιλιών ήταν λεξιλογικοί και φωνολογικοί, οι οποίοι αποτελούν και τους βασικούς γλωσσολογικούς πόρους για τον μη ακροαματικό σχεδιασμό στα ΜΜΕ (Bell 1992). Σε επίπεδο λεξιλογίου, παραδείγματος χάρη, είχαμε αναφορά στη λέξη «κουζουλός» και «πράμα» για την προβολή της κρητικής ποικιλίας, «εζάντανες» για την ποντιακή ποικιλία, «τζιέρι μου» και «ζεβζέκη» για την πολιτική ποικιλία και «γιαβρί μου» και «μαρή» για τη βορειοελλαδίτικη ποικιλία (γλωσσικά τεμάχια που συνδέονται με συναισθηματική ή/και ρητορική χρήση

της γλώσσας). Σε επίπεδο φωνολογίας χαρακτηριστικοί δείκτες ήταν το παχύ [l] (π.χ. «κοπέλα») για την πολιτική ποικιλία, καθώς και η κώφωση των άτονων [e] and [o] τα οποία τρέπονται σε [i] και [u] αντίστοιχα (π.χ. [ριδί] αντί για [ρεδί]) και η αποβολή των πρωτογενών (μη προερχομένων από κώφωση) [i] και [u] (π.χ. [χτρώ] αντί [χτιρό]) για τα «βλάχικα»⁶. Βεβαίως, χρησιμοποιήθηκαν και δείκτες από τα υπόλοιπα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης οι οποίοι είναι στερεοτυπικά συνδεδεμένοι με συγκεκριμένες γεωγραφικές ποικιλίες. Ένας τέτοιος δείκτης ήταν η αιτιατική προσωπική αντωνυμία με και σε αντί της γενικής μου και σου σε θέση έμμεσου αντικειμένου (σύνταξη), η οποία χρησιμοποιήθηκε για την απεικόνιση της πολιτικής και βορειοελλαδίτικης ποικιλίας (π.χ. «εκείνος με τα έκανε χαλάστρα», «να με φέρει μια τέτοια νύφη»). Ακόμη χρησιμοποιήθηκαν και κάποιοι μορφολογικοί δείκτες, όπως το μόρφημα ε- για τον σχηματισμό του παρελθοντικού χρόνου των ρημάτων (π.χ. «εσκοτώθηκεν ο άντρας της και δε σας νοιάζει;») και το τελικό -ν (π.χ. «καμιάν ελπίδα») για την αναπαράσταση της κρητικής ποικιλίας ή άλλες μορφολογικές ιδιαιτερότητες για την αναπαράσταση της πολιτικής ποικιλίας (π.χ. «να τὰ δώκεις», «έπρεπε να με δγεις»).

Αν και η επιτυχία του μη ακροαματικού σχεδιασμού δεν εξαρτάται από τη γλωσσολογική ακρίβεια (σε σύγκριση με τους φυσικούς ομιλητές) με την οποία αναπαρίσταται μια γλωσσική ποικιλία, αλλά από το αν το ακροατήριο καταλαβαίνει ότι γίνεται αναφορά στη συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία (δηλ. «ότι αυτά ακούγονται σαν κρητικά») (Bell 1992), η γλωσσολογική ανακρίβεια δημιουργεί στερεοτυπικές εικόνες για μια γλωσσική ποικιλία. Από την άλλη πλευρά, όσοι τηλεθεατές είναι φυσικοί ομιλητές των προβαλλόμενων ποικιλιών μπορεί να νιώθουν προδομένοι ή ότι είναι αντικείμενο γελοιοποίησης.⁷

⁶ Παραδόξως δεν χρησιμοποιήθηκε ως φωνολογικός δείκτης της κρητικής ποικιλίας η ουρανική εκφορά των ουρανικών [k], [g], [x] όταν ακολουθούνται από τα φωνήεντα [e] και [i] ως [t&] παρά το γεγονός ότι αποτελεί έναν στερεοτυπικό τρόπο αναπαράστασης των κρητικών σε παλιές ελληνικές ταινίες (π.χ. με τον ηθοποιό Γιώργο Παπαζήση).

⁷ Στις περισσότερες έρευνες που μελετούν απεικονίσεις της γλωσσικής ποικιλότητας στα ΜΜΕ κυριαρχεί η λογική της σύγκρισης του βαθμού απόκλισης των αναπαραστάσεων αυτών από «αυθεντικές» χρήσεις της γλώσσας που συναντάμε εκτός αυτών των κειμένων. Μέσα από αυτή την αντιπαραθετική διαδικασία, οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν πως οι κειμενικές αναπαραστάσεις της

Στα δεδομένα μας παρατηρήθηκε συχνά ασυνέπεια στη χρήση γλωσσικών δεικτών (π.χ. στα «βλάχικα» «του πράγμα τελείωσι» [το ένα [e] υφίσταται κώφωση, το άλλο όχι], «κιλαϊδάτι σεις όσο θέλετε» [αναμενόμενο: «όσου θέλτι»]), επιλεκτική χρήση γλωσσικών δεικτών σε συγκεκριμένα γλωσσικά τεμάχια (π.χ. αποσιώπηση του μεσοφωνηεντικού [x] στην κρητική ποικιλία σε συγκεκριμένες μόνο λέξεις όπως «κατέω» αντί «κατέχω» και «όι» αντί «όχι») αλλά και λάθη (π.χ. το [l] στο «Βρυξέλλες» δεν μπορεί να είναι παχύ εφόσον ακολουθεί μπροστινό φωνήεν). Τέλος, παρατηρήθηκαν και εσωτερικές διαφοροποιήσεις σε ορισμένα σήριαλ. Στην αναπαράσταση των «βλάχικων» π.χ. η πεθερά και η νύφη ήταν «καλύτερες» στην εκτέλεση του μη ακροαματικού σχεδιασμού από τον γιο.

Σημειωτικές όψεις της αναπαράστασης των γεωγραφικών ποικιλιών

Γεωγραφικές ποικιλίες και άλλα σημειωτικά συστήματα. Στις σειρές όπου η προβαλλόμενη γεωγραφική ποικιλία χρησιμοποιούνταν από πολλούς χαρακτήρες (δηλ. Της αγάπης μαχαιριά, Τύχη βουνό και Επτά θανάσιμες πεθερές) αντλούνταν και πολλά άλλα σημειωτικά μέσα εκτός από τη γλώσσα ως υποστηρικτικά για την κατασκευή της συγκεκριμένης τοπικότητας, δημιουργούνταν με άλλα λόγια ένα ολοκληρωμένο σημειωτικό σύμπαν: ντύσιμο (π.χ. μαύρα ρούχα για την κρητική ταυτότητα, παραδοσιακή στολή και μαγκούρα για τη «βλάχικη»), μουσική (π.χ. ποντιακή μουσική για την ποντιακή ταυτότητα, κουδούνες για τη «βλάχικη»), χορός (π.χ. ποντιακοί χοροί για την ποντιακή ταυτότητα, τσάμικα για τη «βλάχικη»), φαγητό (π.χ. ρακή για την κρητική ταυτότητα, αρνιά για τη «βλάχικη»), ονόματα (π.χ. «Μήτσος» και «Μήτρος» για τη «βλάχικη» ταυτότητα, «Σήφης» και «Σταματάκης» για την κρητική ταυτότητα, «Σιμέλα» και «Τσακι-

γλωσσικής ποικιλότητας υπολείπονται σημαντικά έναντι των εξωκειμενικών χρήσεων της γλώσσας, καθώς είναι πιο στερεοτυπικές και πιο «στρογγυλεμένες», ώστε να γίνονται ευκολότερα κατανοητές στο ευρύ κοινό. Σύμφωνα με τον Androutsopoulos (2010: 748-749), αυτή η αντιπαραθετική πρακτική χαρακτηρίζεται από την «πλάνη του αντικατοπτρισμού», δηλαδή την αντίληψη πως τα κείμενα αυτά (πρέπει να) αποτελούν τον καθρέφτη της κοινωνιογλωσσικής πραγματικότητας. Και καταλήγει: «αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν ακριβείς αναπαραστάσεις μη πρότυπων ποικιλιών· σημαίνει, ωστόσο, πως δεν πρέπει να αναμένουμε να αποτελούν τη χαρακτηριστική περίπτωση».

ρίδης» για την ποντιακή ταυτότητα), χαρακτηριστικά τοπωνύμια (π.χ. «Αετοράχη» και «Άνω Μουσμουλίτσα» για τη «βλάχικη» ταυτότητα) αλλά και τυπικά θέματα (π.χ. το σήριαλ *Της αγάπης μαχαιριά* πραγματεύεται μια κρητική βεντέτα). Αντίθετα, στις σειρές όπου η χρήση της γλωσσικής ποικιλίας ήταν υπόθεση περιορισμένου αριθμού ομιλητών (δηλ. *Παρά πέντε*, *Η ώρα η καλή* και *Καθρέφτη καθρεφτάκι μου*) τα σημειωτικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν ως υποστηρικτικά για την κατασκευή της τοπικότητας ήταν και αυτά περιορισμένα και συγκεκριμένα. Η κατασκευή π.χ. της πολιτικής ταυτότητας έγινε κυρίως με αναφορά σε συγκεκριμένα εδέσματα (π.χ. μπακλαβάς και κισκιούλ) ή περιοχές της Πόλης (π.χ. Φενέρ Μπαξέ). Η οικοδόμηση της βορειοελλαδίτικης ταυτότητας στο *Καθρέφτη καθρεφτάκι μου* έγινε μέσω της αναφοράς στον Βαρδάρη, στη γιορτή του Αγίου Δημητρίου και στα «αγιοδημητριάτικα» (τα χρυσάνθεμα).

Η σημειωτική των γεωγραφικών ποικιλιών. Όσον αφορά τη σκιαγράφηση των χαρακτήρων με στόχο να αναδειχθούν τα στερεότυπα με τα οποία συνδέονται οι γεωγραφικές ποικιλίες και τι συνδηλώνουν, παρατηρήθηκε ότι στις περισσότερες σειρές υπήρχε μια γενικά θετική απεικόνιση των ομιλητών. Στο *Παρά πέντε* η Ζουμπουλιά είναι ένα θρησκευόμενο, αμόρφωτο (π.χ. ρωτάει συνέχεια πράγματα, μπερδεύει τη Μαλεσίνα με τη Μαλαισία), αγαθό και καλοσυνάτο άτομο. Στο *Της αγάπης μαχαιριά* η κρητική ποικιλία συμβολίζει γενναιότητα αλλά και ζώωδη ένστικτα («έτσι έχουμε μάθει να αντιδράμε χωρίς σκέψη, σαν αγρίμια» είναι μια χαρακτηριστική φράση από τη σειρά), αγάπη και προστασία της οικογένειας, πίστη στις παραδοσιακές αξίες («όταν λείπουν οι άνδρες» λέει ένας τηλεοπτικός χαρακτήρας) αλλά και γυναικείο δυναμισμό (λόγω του μόνιμου πένθους στο οποίο βρίσκονται). Στο *Η ώρα η καλή* η Πίτσα είναι φοβερή μαγειρίσσα και νοικοκυρά. Στο *Καθρέφτη καθρεφτάκι μου* η οικογένεια από τη Θεσσαλονίκη είναι συναισθηματική, λίγο αφελής αλλά καλοσυνάτη και εκδηλωτική. Αντίθετα, στο *Τύχη βουνό* και στο *Επτά θανάσιμες πεθερές* η ποντιακή ποικιλία και τα «βλάχικα» αντίστοιχα συνδέθηκαν με αρνητικά στερεότυπα, ενώ οι χαρακτήρες είναι ακραίοι και γραφικοί. Συγκεκριμένα, στο *Τύχη βουνό* ο πατέρας είναι κολλημένος με τους Πόντιους, ώστε φτάνει στο σημείο να παραχαράσσει την ιστορία (π.χ. λέει στην κόρη του ότι εκτός από τον Καζαντζίδα, και ο Ευκλείδης, ο Θουκυδίδης και ο Αρχιμήδης ήταν Πόντι-

οι, αφού το όνομά τους έχει τη χαρακτηριστική ποντιακή κατάληξη *-ίδης*), καθώς και γκρινιάρης και πεισματάρης (επιβεβαιώνοντας κατά την κόρη του το γνωστό «ποντιακό κεφάλι»), η μάνα είναι αφελής που την κοροϊδεύουν οι Κινέζοι και της πουλάνε διάφορα (όπως την πειράζει ο γιος της, «από εκεί βγαίνουν τα ποντιακά ανέκδοτα»), η κόρη είναι εκκεντρική και ο γιος τυχοδιώκτης. Επίσης, όλοι οι χαρακτήρες διακατέχονται από ένα μίσος και υποτίμηση των αλλόγλωσσων (ο κόσμος χωρίζεται σε «Πόντιους» και «μη Πόντιους», οι Τρικαλινοί είναι «βλάχοι», ενώ ο πατέρας μαθαίνει στην κόρη του να είναι «καλή Πόντια»). Στο *Επτά θανάσιμες πεθερές*, από την άλλη πλευρά, οι «βλάχοι» παρουσιάζονται να είναι πολύ πλούσιοι, αλλά να μη γνωρίζουν καθόλου τη σύγχρονη πραγματικότητα (π.χ. ο γιος είναι ντυμένος με ένα παλαιομοδίτικο κοστούμι και μουστάκι, η μάνα ξυπνά στις 5 το πρωί στην Αθήνα και στέλνει τον γιο της να βρει νύφη), καταντώντας γραφικοί και αποτελώντας αντικείμενο εξαπάτησης και κοροϊδίας από τους Αθηναίους.

Συμπεράσματα

Στις δεκαετίες του 1950 και 1960 η γεωγραφική ποικιλότητα χρησιμοποιούνταν στις ελληνικές ταινίες της εποχής για το στιγματισμό του «χωριάτη» και της αγροτικής ζωής λόγω της αυξημένης αστικοποίησης και επομένως της απόρριψης του αγροτικού τρόπου ζωής. Η ζωή στην πόλη ισοδυναμούσε με την υιοθέτηση της πρότυπης ποικιλίας, η οποία είχε αυξημένο κοινωνικό γόητρο και λόγω της κοινωνικής διγλωσσίας που επικρατούσε τότε στην Ελλάδα. Στην ελληνική τηλεόραση του 2007 οι γεωγραφικές ποικιλίες παραμένουν κοινωνιόλεκτοι χαμηλού κύρους, οι οποίες συνδέονται κυρίως με άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και χαμηλής μόρφωσης που κάνουν αγροτικές ή χαμηλού κύρους δουλειές, ενώ αποτελούν και πηγή γέλιου (αναπαρίστανται κυρίως σε κωμωδίες). Ωστόσο, η τηλεοπτική τους αναπαράσταση καλλιεργεί θετικά αισθήματα στον δέκτη. Η γεωγραφική προέλευση παρουσιάστηκε ως δυναμικό και όχι ως πάγιο χαρακτηριστικό της ταυτότητας των ομιλητών (συχνή εναλλαγή μεταξύ γεωγραφικής και πρότυπης ποικιλίας), δίνοντας τη θετική εντύπωση ότι οι ομιλητές αυτοί είναι ευέλικτοι και όχι μονολιθικοί. Επιπλέον, η δήλωση της γεωγραφικής ταυτότητας των χαρακτήρων εμφανίστηκε δικαιολογημένη από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της πε-

ρίστασης επικοινωνίας, γεγονός που κάνει τη γλωσσική τους συμπεριφορά κατανοήσιμη στον τηλεθεατή. Ακόμη, η εστίαση σε λίγους και στερεοτυπικούς γλωσσικούς δείκτες (και συχνά και σε λίγους σημειωτικούς δείκτες) καλλιεργεί οικειότητα και όχι απόσταση στον δέκτη. Τέλος, από σημειωτική άποψη, οι γεωγραφικές ποικιλίες συνδέθηκαν με θετικά στερεότυπα.

Αυτή η θετική απεικόνιση της γεωγραφικής ποικιλότητας θα μπορούσε να αποδοθεί στην ιδιαίτερη αξία που έχει αποκτήσει η αγροτική ζωή και η φύση (με την οποία συνδέονται και οι περισσότερες γεωγραφικές ποικιλίες) στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, στοιχείο που χαρακτηρίζει και όλες τις μεταβιομηχανικές κοινωνίες. Επίσης, ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, που δεν γεννά μόνο πρακτικές σύγκλισης (ομογενοποίηση) αλλά και απόκλισης (τοπικότητα), η σύγχρονη Ελλάδα πιθανόν να επιχειρεί να διαμορφώσει την εθνική της ταυτότητα σε σχέση με το παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον δίνοντας έμφαση στην ποικιλότητα και τον πλούτο της ελληνικής γλώσσας, ο οποίος της προσδίδει και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της⁸. Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο αναπαραστάθηκαν οι γεωγραφικές ποικιλίες μεταφέρει το μήνυμα «μιλάμε διαφορετικά αλλά σε τελική ανάλυση είμαστε όλοι Έλληνες». Αυτό επιτυγχάνεται σύμφωνα με τον Dhoest (2004) με το «στρογγύλεμα» των τοπικών ιδιωμάτων και την εστίαση σε ορισμένους γλωσσικούς δείκτες, όπως συνέβη στην περίπτωση μας. Αυτό εξηγεί ενδεχομένως και το λόγο για τον οποίο οι σειρές επικεντρώθηκαν στην αναπαραστάση γεωγραφικών ποικιλιών που χρησιμοποιούνται κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα: στη συνείδηση πολλών Νοτιοελλαδίων (π.χ. Πελοπόννησο) οι Βορειοελλαδίτες δεν ήταν μέχρι πρόσφατα και πολύ «Έλληνες». Επομένως, για τη συγκρότηση της σύγχρονης ελληνικής εθνικής ταυτότητας η επιβεβαίωση της «ελληνικότητάς» τους είναι απαραίτητη⁹.

⁸ Αυτή η πρακτική όσον αφορά τη γλώσσα συμπληρώνει άλλες παρόμοιες διαδικασίες που συμβαίνουν στην Ελλάδα, όπως το αυξημένο ενδιαφέρον για την τοπική «παραδοσιακή» αρχιτεκτονική και το φαγητό. Από την άλλη πλευρά, το ενδιαφέρον και η έμφαση στις τοπικές διαλέκτους είναι χαρακτηριστικό των σύγχρονων μετανεωτερικών ΜΜΕ (Coupland 2009) και μπορεί να συνδεθεί και με τη «συνομιλιότητα» του δημόσιου λόγου (Fairclough 1992).

⁹ Η τηλεοπτική αναπαραστάση του «χωριάτη», «βλάχου» ή «επαρχιώτη» στις παλιές ελληνικές ταινίες βασιζόταν επίσης σε ένα μείγμα βορειοελλαδίτικων διαλεκτικών στοιχείων (Georgakopoulou 2000).

Αν και οι περισσότερες γεωγραφικές ποικιλίες αναπαραστάθηκαν ως απλώς «γλωσσικές ιδιαιτερότητες» οι οποίες εμπλουτίζουν την ελληνική γλώσσα, υπήρξαν και δύο γεωγραφικές ποικιλίες που στιγματίστηκαν, διχοτομώντας τις τοπικότητες στο γνωστό δίπολο «Εμείς» και οι «Άλλοι». Η μία περίπτωση ήταν η αναπαράσταση της ποντιακής ποικιλίας στο *Τύχη βουνό*, η οποία συνδέθηκε με αρνητικά στερεότυπα, ενώ η γλωσσολογική της απεικόνιση ήταν μακριά από το γλωσσικό αίσθημα του δέκτη (χρήση υποτίτλων), κάτι που την έκανε να μοιάζει «περίεργη», «ξένη», ότι αυτά δεν είναι και «τόσο ελληνικά»¹⁰. Η άλλη περίπτωση ήταν τα «βλάχικα» στο *Επτά θανάσιμες πεθερές*. Εκτός από τη χρήση ενός γλωσσικού κώδικα ο οποίος δεν ανταποκρίνεται σε καμιά συγκεκριμένη ελληνική πραγματικότητα, συνδέθηκε επίσης με αρνητικά στερεότυπα και αναπαραστάθηκε ως ένα σταθερό και μονολιθικό στοιχείο της ταυτότητας των ομιλητών, αφού χρησιμοποιούνταν ανεξάρτητα από το ποιος ήταν ο συνομιλητής ή η περίσταση επικοινωνίας. Σύμφωνα με τη Marriott (1997), η γλωσσική ακαμψία σε διαφορετικά πλαίσια επικοινωνίας επιτείνει τον διαχωρισμό ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. Επιπλέον, το γεγονός ότι αντλήθηκαν και πολλά άλλα σημειωτικά μέσα για την αναπαράσταση των συγκεκριμένων τοπικοτήτων μπορεί επίσης να συνέβαλε σε αυτό τον διαχωρισμό. Συμπερασματικά, η τηλεοπτική αναπαράσταση των γεωγραφικών ποικιλιών της ελληνικής γλώσσας μέσα από τον επιλεκτικό χειρισμό του γλωσσικού της «πλούτου» αποκαλύπτει τον ιδεολογικό ρόλο των ΜΜΕ στη συγκρότηση μιας κοινής εθνικής ταυτότητας.

Βιβλιογραφία

- Αρχάκης, Αργύρης & Μαριάννα Κονδύλη (2002). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.
- Androutsopoulos, Jannis (2010). The Study of Language and Space in Media Discourse. Στο Peter Auer & Jürgen E. Schmidt (επιμ.), *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation*, σσ. 740–758. Βερολίνο & Νέα Υόρκη: Walter de Gruyter.

¹⁰ Το επιχείρημα ότι τα ποντιακά είναι εξαρχής πιο απομακρυσμένα από το γλωσσικό αίσθημα του δέκτη δεν ευσταθεί από τη στιγμή που θα μπορούσε να υποβληθεί σε παρόμοια διαδικασία «στρογγυλέματος» με τα κρητικά.

- Abercrombie, Nicolas (1997). *Television and Society*. Κέμπριτζ: Polity Press.
- Bell, Allan (1984). Language Style as Audience Design. *Language in Society* 13, 145-204.
- (1992). Hit and Miss: Referee Design in the Dialects of New Zealand Television Advertisements. *Language & Communication* 12, 327-40.
- Coupland, Nikolas (2009). The Mediated Performance of Vernaculars. *Journal of English Linguistics* 37, 284-300.
- De Fina, Anna (2003). *Identity in Narrative: An Analysis of Immigrant Discourse*. Άμστερνταμ: John Benjamins.
- Dhoest, Alexander (2004). Negotiating Images of the Nation: The Production of Flemish TV drama, 1953-89. *Media, Culture & Society* 26, 393-408.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Κέμπριτζ: Polity Press.
- Geeraerts, Dirk (2001). Everyday Language in the Media: The Case of Belgian Dutch Soap Series. Στο Matthias Kammerer, Klaus-Peter Konerding, Andrea Lehr, Angelika Storrer, Caja Thimm & Werner Wolski (επιμ.), *Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik Herbert Ernst Wiegand zum 65. Geburtstag gewidmet*, σσ. 281-91. Βερολίνο & Νέα Υόρκη: Walter de Gruyter.
- Georgakopoulou, Alexandra (2000). On the Sociolinguistics of Popular Films: Funny Characters, Funny Voices. *Journal of Modern Greek Studies* 18 (1), 119-33.
- Giles, Howard, & Philip Smith (1979). Accommodation Theory: Optimal Levels of Convergence. Στο Howard Giles & Robert St. Clair (επιμ.), *Language and Social Psychology*, σσ. 45-65. Οξφόρδη: Blackwell.
- Gumperz, John (1982). *Discourse Strategies*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Hall, Stuart (1992). The Question of Cultural Identity. Στο Stuart Hall, David Held & Tony McGrew (επιμ.), *Modernity and its Futures*, σσ. 273-325. Κέμπριτζ: Polity Press & Open University Press.
- Hirsch, Peter (1982). The Role of Television and Popular Culture in Contemporary Society. Στο Horace Newcomb (επιμ.), *Television: The Critical View*, σσ. 280-310. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Κουρδής, Ευάγγελος (2004). Σημειωτική ανάλυση της ιδεολογίας για την εικόνα και τη γλώσσα του Έλληνα επαρχιώτη. Στο Κυριακή Τσουκαλά, Ελένη Χοντολίδου, Αναστασία Χριστοδούλου, & Γιώργος Μιχαηλίδης (επιμ.), *Σημειωτικά συστήματα και επικοινωνία*, σσ. 545-56. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

- Lee, Jamie S. (2006). Linguistic Constructions of Modernity: English Mixing in Korean Television Commercials. *Language in Society* 35, 59-91.
- Marriott, Stephanie (1997). Dialect and Dialectic in a British War Film. *Journal of Sociolinguistics* 1/2, 173-93.
- Pavlou, Pavlos (2004). Greek Dialect Use in the Mass Media in Cyprus. *International Journal of the Sociology of Language* 168, 101-118.
- Piller, Ingrid (2001). Identity Constructions in Multilingual Advertising. *Language in Society* 30, 153-86.
- Saville-Troike, Muriel (1982). *The Ethnography of Communication*. Οξφόρδη: Blackwell.
- Schiffrin, Deborah (1996). Narrative as Self-Portrait: Sociolinguistic Constructions of Identity. *Language in Society* 25, 167-203.
- Van den Bulck, Hilde (2001). Public Service Television and National Identity as a Project of Modernity: The Example of Flemish Television. *Media, Culture & Society* 23 (1), 53-69.
- Χατζησαββίδης, Σωφρόνης (1999). *Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χριστίδης, Αναστάσιος-Φοίβος (2001). Γλωσσική εκπαίδευση και γλωσσικός αποκλεισμός. Στο Αναστάσιος-Φοίβος Χριστίδης & Μαρία Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, σσ. 264-70. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Η ερμηνεία της σύγχρονης συνθήκης απαιτεί την αναγνώριση και αποτίμηση της πολυπλοκότητας και του πολλαπλασιασμού των κάθε λογής ορίων, μεθορίων και περιθωρίων που την προσδιορίζουν. Η κλιμάκωση της ανθρώπινης και της πολιτισμικής διασποράς, λόγω χάρη, συνδέεται τόσο με φαινόμενα επανεπιβεβαίωσης και απολυτοποίησης των εθνοπολιτισμικών ταυτοτήτων όσο και με φαινόμενα σχετικοποίησης και υβριδοποίησής τους. Η εντατικοποίηση των “παγκόσμιων πολιτισμικών ροών”, από την άλλη, έχει επιφέρει τον πολλαπλασιασμό των σημείων επαφής και διεπαφής, συνάντησης και συνδιαλλαγής, μετάφρασης και προσαρμογής, συνοίκησης και προσοικείωσης. Σε όλα αυτά τα σημειοκατώφλια συναντούμε διαφορισμούς και υβριδισμούς, αναγεννήσεις και μορφογενέσεις, αντιστάσεις και συνθέσεις, αποεδαφοποιήσεις και επαναεδαφοποιήσεις. Τα όρια αποτελούν, συνεπώς τόπους μιας πυρετώδους σημειωτικής δραστηριότητας και κυρίως, τόπους διαμάχης, καθώς η τήρηση και η αμφισβήτησή τους, η παραβίαση και η υπέρβασή τους αποτελούν μόνιμες εστίες τριβών και συγκρούσεων, αιρέσεων και καθιερώσεων. Την ίδια στιγμή, όμως, είναι και τόποι παράδοξοι, που δεν ανήκουν σε κανέναν, τόποι άδαιοι και ενδιάμεσοι, που χωρίζουν ό,τι ήταν προηγουμένως συνδεδεμένο ή συνδέουν ό,τι είχαμε προηγουμένως χωρίσει.

Ο **Γρηγόρης Πασχαλίδης** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Δημοσιογραφίας & ΜΜΕ του ΑΠΘ. Η **Ελένη Χοντολίδου** είναι Επίκουρη Καθηγήτρια στο Τμήμα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής του ΑΠΘ. Η **Ιφιγένεια Βαμβακίδου** είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.